

Mindeneknek kedves méhek

Tyukodi Márton és a felekezeti közti kompiláció

Az 1640-es évek – úgy tűnik – különös jelentőségűek voltak a József pátriárkáról szóló irodalom tükrében: a jezsuita Jeremias Drexelnék és a református Tyukodi Mártonnak egyaránt jelent meg róla monografikus műve ez idő tájt. Drexelét először 1640-ben adták ki Münchenben, *Joseph Aegypti Prorex* címmel,¹ műfaját tekintve „erkölcsi tanító műként” aposztrofálta a szakirodalom.²

Tyukodi Márton kapcsolódó, tematikus prédikációgyűjteménye 1641-ben látott napvilágot Váradon – a róla szóló irodalomban némi zavart okozva a műfaját illetően.³ Mitrovics Gyula 1911-es homiletikai művében a kötetben szereplő beszédek „hosszúnak és unalmat keltőnek” minősítette, mivel „az egész könyv egyetlen témáról, a József-történetek feldolgozásáról szól.”⁴ Valószínűleg pontosabb műfajismerettel rendelkezett Varga István,⁵ aki a kommentárok közé sorolta – több olyan művel együtt, amelyet ma már a szakirodalom és az RMNY-csoport munkatársai prédikációgyűjteménynek tartanak.⁶ A későbbiekben Heltai János

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

1 *Joseph Aegypti Prorex descriptus Et morali doctrina illustratus* a R. P. Hieremia DREXELIO Soc. Jesu (München: Cornelius Leysser, 1640).

2 SZETEY Szabolcs, „Tyukodi Márton *Joseph patriarchája* a korszak prédikációírási technikáinak tükrében”, in „*A szentnek a megismerése ad értelmet*”: *Conferentia rerum divinarum*, szerk. ZSENGELLÉR József és TRAJTLER Dóra Ágnes, Károli Könyvek: Tanulmánykötet – *Questiones Theologiae* 7 (Budapest: KRE–L'Harmattan Kiadó, 2012), 177.

3 TYUKODI Márton, *Az tiszta életü Joseph Patriarcha* (Várad: Szenci Kertész Ábrahám, 1641).

4 MITROVICS Gyula, *Egyházi szónoklattan: Tekintettel a magyar egyházi beszéd-irodalomra* (Debreczen: Hegedüs és Sándor, 1911), 75–76.

5 VARGA István, *Az Új Testamentomi Szent Irásoknak critica históriája és hermeneuticaja az exegetica theologia II-dik részének első darabja* (Debreczen: Csáth Gy. ny., 1816), 275.

6 RMNY 1915.

foglalta össze a kapcsolódó műfaji kérdéseket: „az egyházi beszédek második alap-típusa a lectio continuán alapuló bibliamagyarázó prédikáció. Az ide sorolható kiadványok olykor egy-egy teljes szentírási könyvet magyaráznak, máskor csupán egy-egy könyv egy vagy több kiragadott fejezetét.”⁷

Tyukodi Márton forrásai

Tyukodi előszavában nyíltan utalt Wolfgang Musculus és David Pareus művei mellett Káldi Györgytől származó szövegekölcsönzéseire.⁸ Ezek közül a két protestáns szerző latin nyelvű bibliakommentárjairól, illetve Káldi esetében magyar nyelvű prédikációkról beszélhetünk.

Tyukodi megfogalmazása szerint azért volt szükség a katolikus anyag bevonására, mert a jezsuita szerző kortársait messze meghaladó apparátust mozgató meg beszédeiben – melynek nagy hasznát vehette a példaláncokat gyakorta alkalmazó prédikátor:

edgynehány helyen meg-tekintettem a' Chaldi Postilláját-is, kiből edgynehány külső historiákból való szép Exemplumokat vöttem, mivel azokat a' prophanus authorokat, kiket Chaldi citált, akar kinek-is edgyütt, edgy thecaban nem könyű fel-találni, ki a' Propheták, Apostolok és Evangelisták kívül-is a' Görög és Deák Patereckel egy-temben 52 Authoroknál többet citál.⁹

Megjegyzendő azonban, hogy egy-egy prédikációban Tyukodi jelentős mértékben felhasználta Káldi szövegeit: több József-prédikációjának nagyobb része szó szerinti szövegátvétel. Tyukodi az eljárást a következő példával támasztotta alá kötetének előszavában:

Jobnak és illendőnek itélvén azért követni a' jo egészséges és mindeneknél kedves méheket, kik sok külömb külömb féle virágokra ki-röpülvén keresik és gyűjtik az ő mézeket, hogy sem a' gyűlölséges és mérges pókokat, kik magok gyomrokból szövik, fonnyák az ő semmire kellő pók-hálójakat.¹⁰

7 HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában (1601–1655)*, Res Libraria 2 (Budapest: OSZK-Universitas Kiadó, 2008), 57.

8 Vö. SZETEY, „Tyukodi Márton *Joseph patriarchája...*”, 183–184.

9 TYUKODI, *Az tiszta életü Joseph Patriarcha...*, ** 3°.

10 Uo., ** 5°.

Ezen gyakran alkalmazott,¹¹ ókori eredetű indoklás érdekessége,¹² hogy Pázmány ugyanezzel érvelt a *Kalauz* előszavában: „a' pók-háló, nem job a' lépes méznél; noha a' pók béliből szövi légy-fogó hálóját; a' méh pedig, virágokrúl szedegeti mézét: azon igyekeztem, hogy a' Régiek nyomából ki ne lépjem, hanem az ő fegyverházokból vegyem diadalmas kardokat.”¹³

A szövegkölcsonzés eljárása nem volt szokatlan a korszakban – még felekezeti tekintetben sem. A katolikus és protestáns prédikációkkal kapcsolatban Kecskeméti Gábor megállapította, hogy „a két vallás diszkurzusrendje között a határok nem teljesen átjárhatatlanok.”¹⁴ Győri L. János éppen Tyukodi nevezett kötetéről említette meg, hogy lapszéli jegyzetek és előszók tanulságai, sőt Medgyesi Pál homiletikája alapján ezt a „határátlépést” mások is megtették a korszakban.¹⁵ Szentpéteri István kéziratos hagyatékát kutatva Gábor Csilla fedezte fel, hogy a puritánus prédikátor Kutasi János esztergomi érsekről szóló exemplumát Kálditól kölcsönözte.¹⁶ Turi Tamás unitárius prédikációkban – Várfalvi Pálfi Zsigmond, Fejérvári Sámuel beszédeiben – azonosított Pázmány Pétertől származó szövegrészeket.¹⁷ Korábbi kutatásom során Tyukodi gyűjteményének VII. prédikációját vettem górcső alá,¹⁸ amelynek forrása Káldi György ünnepnap gyűjteményének aprószentek napi beszédében olvasható, és rokonítható Pázmány Pé-

11 Vö. KECSKEMÉTI Gábor, „A böcsületre kibaladott ékes és mesterséges szállás, írás”: *A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17. század fordulóján*, Irodalomtudomány és kritika (Budapest: Universitas Kiadó, 2007), 76.

12 *Régi magyar prédikációk, 16–18. század: Egyetemi szöveggyűjtemény*, összeáll. SZELESTEI N. László, (Budapest: Szent István Társulat, 2005), 11.

13 PÁZMÁNY Péter, *Hodogeus: Igazságra vezérlő kalauz...*, (Pozsony: Jezsuita nyomda, 1623), (v-)(2°).

14 KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, *Historia Litteraria* 5 (Budapest: Universitas Kiadó, 1998), 224.

15 GYŐRI L. János, „Az exemplumok szerepe 17. századi református prédikációkban”, *Studia Litteraria* 32 (1994): 157–170, 160.

16 GÁBOR Csilla, *Káldi György prédikációi: Források, teológia, retorika*, Csokonai Könyvtár 24 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001), 18.

17 TURI Tamás, „Fejérvári Sámuel prédikációinak forráskezelése: Felekezeti közeli kompiláció az unitáriusok körében”, *Keresztény Magvető* 117, 3. sz. (2011): 297–315; TURI Tamás, „»Papi fejedelmek elméjével böltselfekedvén«: 18. századi unitárius prédikációk kompilációs technikái”, in *Mű & Szerző: fiatal kutatók konferenciája: Tanulmánykötet*, szerk. BARTÓK Zsófia Ágnes, DOBOZY Nóra Emőke, FÖRKÖLI Gábor, LOVAS Borbála, NÁDOR Zsófia és SZILÁGYI Emőke Rita, *Arianna Könyvek* 4, 113–129 (Budapest: ELTE Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2011); TURI Tamás, „A halál felekezettellettisége: Felekezeti közeli kompiláció és műfaji transzformáció”, in *Közkinccs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról*, szerk. MACZÁK Ibolya, Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti Tanulmányok 8 (Budapest: MTA – PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014), 133–156.

18 MACZÁK Ibolya, *Elorzott szavak: Szövegalkotás 17–18. századi prédikációkban*, A források tükrében (Szigetmonostor: WZ Könyvek, [2010]).

ter Pünkösöd utáni ötödik vasárnapra írt beszédével is. Ezt az anyagot gondolta át és elemezte teológiai szempontból Szetey Szabolcs.¹⁹

A „szép formájú” József – Tyukodi protestáns forrása

A következőkben a Tyukodi-kötet XV. prédikációját vizsgálom. Elsősorban azért, mert e szöveg szó szerinti szövegátvételei számos, eddig még nem kutatott művelődéstörténeti szempontra világítanak rá, melyek különösen felekezeti vonatkozásban érdekesek. A beszédhez kapcsolódó textus elvileg a következő: „Joseph autem erat pulchra forma...”²⁰ Azért csak elvileg, mert ilyen mondat nincs a Vulgátában. A nevezett helyen, a Teremtés könyve 39. fejezet negyedik versében ugyanis „Erat autem Joseph pulchra facie, et decorus aspectu” szerepel. A történetmenet szempontjából ennek elvileg nincs jelentősége, hiszen mindkét mondatban arról van szó, hogy milyen kellemes külseje volt Józsefnek, és ez milyen veszélyekbe sodorta Potifár házában. Ugyanakkor szokatlan a pontatlan idézés.

A szöveg elemzője azonban gyorsan rájöhet, honnan ered a hiba: a Vulgátában József anyjáról, Ráhelről olvasható szó szerint, hogy „erat pulchra forma”. Ez az utalás meg is jelenik a Tyukodi-prédikációban, hiszen a következők találhatóak a nevezett, XV. beszédben: „E¹ szerént a Putiphár felesége Josephnec szép ábrázattját és tekintetit látván, igen kedvellette ötet. Oda fellyeb a’ 29 caputban ugyan ezen szockal emlekezcik Moses, ennec az ö anyjánac, Ráchelnec szépségéről, így szolván...”²¹ A 29. caput valóban Ráhel történetére utal a szentírásban, viszont Tyukodi kötetében a 37. verstől kezd a szentírásértelmezést. Azaz elvileg nem kéne benne lennie a 29. résznek. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy József története kapcsán nem hivatkozhat (hivatkozik is) más bibliai részekre, ugyanakkor ez a két árnyalatnyi következtetés joggal kelti fel a kutató érdeklődését. A magyarázatot csaknem szó szerint (igaz, latinul) megtalálja David Pareus idézett munkájában, amelynek részcíme valóban a következő: „Ioseph Erat Pulcher Forma Et Pulcher Aspectu”. Pareus utal is a főszövegben (kereszthivatkozásként) saját korábbi, vonatkozó elemzésére (a 29. caputra) és a fogalmazás némi képpen össze is mossa a Szentírás Ráhel, illetve József küllemére alkalmazott pozitív megállapításait:

19 SZETEY, „Tyukodi Márton *Joseph patriarchája...*”

20 TYUKODI, *Az tiszta életü Joseph Patriarcha...*, 136.

21 TYUKODI, *Az tiszta életü Joseph Patriarcha...*, 137.

Posterior pars versus: Ioseph Erat Pvlcher Forma Et Pulcher Aspectu. [...] Commendauit Moses Iosephum dotibus animi et fortunae, nunc etiam dotibus corporis. Supra cap. 29. vers. 17. iidem verbis celebrat formam Rachelis. Erat pulchra forma et pulchra aspectu: proinde Iacob eam valde amauit et quatuordecim annorum seruitio ab auaro socero quasi redemit. Fuit ergo Ioseph pulchrae matris pulcher filius.²²

A filológiai következtelenség tehát egész egyszerűen a Pareus-szövegből származó fordításnak tudható be. A már idézett, 29. fejezetre vonatkozó keresztshivatókozás pedig vélhetően a kommentár műfaji sajátosságából, speciális szerkezetéből fakad. A Pareus-forrásból származik Tyukodi szövegének eleje is: „Itt immár ez néhány igékben commendálja Iosephet [tudniillik a próféta] a’ corporis dotibus a’ testnec ajándékirul, és arrul azt mondgya, hogy Ioseph szép formájú és tekintető volt.”²³

A szövegösszefüggéseket a következő táblázat szemlélteti:

David Pareus	Tyukodi Márton
<p>„Posterior pars versus: Ioseph Erat Pvlcher Forma Et Pulcher Aspectu. [...] Commendauit Moses Iosephum dotibus animi et fortunae, nunc etiam dotibus corporis. Supra cap. 29. vers. 17. iidem verbis celebrat formam Rachelis. Erat pulchra forma et pulchra aspectu: proinde Iacob eam valde amauit et quatuordecim annorum seruitio ab auaro socero quasi redemit. Fuit ergo Ioseph pulchrae matris pulcher filius...”²⁴</p>	<p>„Ioseph erat pulchra forma etc. [...] Itt immár ez néhány igékben commendálja Iosephet a’ corporis dotibus a’ testnec ajándékirul, és arrul azt mondgya, hogy Ioseph szép formájú és tekintető volt.”²⁵</p> <p>„E’ szerént a Putiphár felesége Iosephnec szép ábrázattját és tekintetit látván, igen kedvellette ötet. Oda fellyeb a’ 29 caputban ugyan ezen szokkal emlekeziec Moses, ennec az ő anyjánac, Ráchelnec szépségéről, így szolván: Vala ugymond, Ráchel szép formájú és ékes tekintető, mellyért Jácob 14 esztendeig szolgálta az ő fősvény Ipnac. Azért Ioseph-is ennec a’ szép ábrázatu és ékes tekintető anyjánac szép gyermeke volt...”²⁶</p>

22 A jelzett szövegrészt az 1642-es, genovai kiadásból idézem: Davidis PAREI, *Operum theologicorum exegeticorum...*, I (Genova: Pierre Chouet, 1642), 398.

23 TYUKODI, *Az tiszta életü Joseph Patriarcha...*, 136.

24 Davidis PAREI, *Operum theologicorum exegeticorum...*, 398.

25 TYUKODI, *Az tiszta életü Joseph Patriarcha...*, 136.

26 Uo., 137.

A két, Pareustól származó szövegrészt a Tyukodi-prédikáció (véltetően a protestáns hitzónoktól származó) felosztása, illetve egy Káldi-szövegrész választja el egymástól.

A múlandó szépség – Tyukodi katolikus forrásai

A Tyukodi-szöveget tovább elemezve feltűnik, hogy a jelzetteknek megfelelően jelentős mértékben Káldi-átvételekből áll. A jezsuita szerző két beszédét is a szövegbe illesztette Tyukodi: a Vízkereszt utáni második vasárnapra írt első prédikáció (tipográfiai szempontból is elkülönített) harmadik részéből, illetve a Szent Tamás napi harmadik prédikáció harmadik részéből is emelt át szövegeket. Példa erre a következő szövegrész is:

Káldi György	Tyukodi Márton
<p>„Természet-szerént gyönyörködünk a' szép dolgok látásában, és fő-képpen a' szép ábrázatu emberek nézésében. Az Irásban-is azt olvassuk, hogy az Assirusok, látván a' Júdit szépségét, azt mondották: Ki útláná-meg a' Zsidók népét, kikhél ilyen szép aszszonyok vannak, hogy méltán ezekért ne ne kellessék ellenek hadakoznunk? Asverus Királyról-is azt olvassuk; hogy, látván Ester szépségét, meg-teszett az ő szemeinek.”²⁷</p>	<p>„Noha K. természet szerént gyönyörködünc a' szép dolgoknac látásában, és főképpen a' szép ábrázatu embereknec nézésében, a' mint a' szent irásban-is olvassuc. Az Assirusoc látván Judith aszszonynac szépségét, így szolottanac: Ki utláná meg a' Sido népet, kikhél ilyen szép aszszonyi-állatoc vadnac? Assuerus Király látván Ester szépségét, igen tettzet az ő szemeinec.”²⁸</p>

Első látásra nem lehetett könnyű dolga Tyukodinak a szövegek kiválasztása során, hiszen két (vaskos) prédikációgyűjteményből is dolgozott – de bizonyosan irányíthaták gondolatmenetét a Káldi-kötetekhez kapcsolódó mutatók is.

A következőkben a vasárnapi kötetből származó Káldi-forrást vizsgálom tüzetesebben, annál is inkább, mivel ezt a szövegrészt egy másik (katolikus) szerző is kölcsönözte, és az át nem vett részei is számos érdekességet tartalmaznak a fe-

27 KÁLDI György, *Az Innepekre-valo Predikatzionknak Első Resze* (Pozsony: Rikesz Mihály, 1631), 127.

28 TYUKODI, *Az tiszta életü Joseph Patriarcha...*, 137.

lekezetközi szövegalkotás tekintetében. Az egyik, jezsuita Káldi-beszédből átvett szövegrész a következőképpen szerepel Tyukodinál:²⁹

Káldi György	Tyukodi Márton
<p>„a' Szépség a' jó erkölch-nélkül, nem egyéb, hanem meg-fejérett koporsó, méreggel teli edény, rút orcát-mutató szép tükör, betegekkel rakva, szépen fel-ékesített Ispitály, bolond-kormányú teli hajó; szép bonchokos ló, mellyen roszt vitéz ül; bálványok temploma, melly kívül szép, de belől chak oktalan-állat képe vagon benne. Ninch bizony gyalóbb dolog a' Szépségnél: Forma bonum fragile: quantumque accedit ad annos, Fit minor; et spatium carpitur illa suo. Non semper violae, nec semper lilia florent: Et riget amissa spina relicta rosa: Hova tovább, mint kissébbül; végre tellyességgel el-enyészik: feir hó, melly igen könnyen el-olvad, és sárt chinál, virágzó nyár, mellyet a' szomorú tél követ; hamar el-hervadó róza és liliom. Melly-miatt sok gonosságok és károk történtek.”³⁰</p>	<p>„Mert a' szépség a' jó erkölts nélkül nem egyéb, hanem csak meg-fejérett koporsó, méreggel teli edény, rút ortzát mutató szép tükör, betegekkel rakva szépen fel-ékesített Ispotály, szép természetű lo mellyen roszt vitéz ül, bálványoc temploma, melly kívül szép, de belől oktalan állatoknac képec vagon, Sodoma almája, melly tekintetre igen szép, de belől hamuval és büdösséggel rakva, csak fejrő ho e' világi szépség, melly igen könnyen el-olvad és saárt tsinál, virágzó nyár, mellyet a' szomorú tél követ, és hamar el-hirvado rosa és liliom. [...] Továbbá, a' mint mondtam, a' szépség miatt gyakorta sok gonoszságoc, károc és nyomoruságoc történtec...”³¹</p>

Jól látható, hogy Tyukodi a felsorolás egy részét szó szerint átvette Kálditól, némely részeit pedig elhagyta forrásának. Saját betoldásának tűnik viszont a Szodoma almájáról szóló metafora. Ez Lukácsy Sándor figyelmét is felkeltette, meg is említette a Tyukodi Márton-adatot kapcsolódó motívumtörténeti tanulmányában.³² Az idézett részben szereplő betoldás Tyukodi leleményének tűnik – bár az természetesen nem biztos, hogy ezt a mondatot ő maga nem kölcsönözte-e valahonnan. Annál is inkább, mivel ez a gyümölcs számos hitszónoknál szerepel (Pázmánynál is, több forrást is említve³³) – sőt Kelemen Didák egy másik prédikációjában (*Lelki öröm*) is.³⁴

29 Az egyező szövegeket félkövér betűtípussal jelöltem.

30 KÁLDI [György], *Az Vasarnapokra-Valo Predikatzionioknak Első Resze* (Pozsony: Rikész Mihály, 1631), 152–153.

31 TYUKODI, *Az tiszta életű Joseph Patriarcha...*, 144–145.

32 LUKÁCSY Sándor, „Egy toposz történetéhez (Somodától Sidonig)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 98, 4. sz. (1994): 512–520, 516.

33 Uo., 515.

34 Uo., 516.

E szöveg jelentős része megtalálható Kelemen Didák Vízkereszt utáni második vasárnapi beszédében – mely adataira már Lukácsy Sándor³⁵ és az ő kutatásai során Hargitai Andrea³⁶ is felhívta a figyelmet. A Kelemen Didák-szövegben a következőképpen szerepel a jelzett rész:³⁷

Káldi György	Kelemen Didák
<p>„Az-okáért mondotta Sz. Ambrus; hogy inkább kell a' meg-ért-erkölchü aszszony' állatot választani, hogy-sem a' szépet. [...] Hogy pedig a' testi Szépségre ne kellessék nézni a' Házasságban, melly meg-öldhatatlan kötél, abból ki-tetszik; hogy a' Szépség a' jó erkölch-nélkül, nem egyéb, hanem meg-feíriett koporsó, méreggel teli edény, rút orczá-t-mutató szép tükör, betegekkel rakva, szépen fel-ékesítettet Ispitály, bolond-kormányú teli hajó; szép bonchokos ló, mellyen rosz vitez ül; bálványok temploma, melly kívül szép, de belül csak oktalan-állat képe vagon benne. Ninc bizony gyarlóbb dolog a' Szépségnél: Forma bonum fragile: quantumque accedit ad annos, Fit minor; et spatio carpitur illa suo. Non semper violae, nec semper lilia florent: Et riget amissa spina relicta rosa: Hova tovább, mint kissebbül; végre tellyességgel el-enyészik: feir hó, melly igen könnyen el-olvad, és sárt chinál, virágzó nyár, mellyet a' szomorú tél követ; hamar el-hervadó róza és liliom. Melly-miatt sok gonosságot és károk történtek.”³⁸</p>	<p>„Azokáért mondotta Sz. Ambrus, hogy inkább kell a' meg ért erkölcsü Aszszony álatot választani, hogy sem a' szépet: mert a' szépség a' jó erkölcs nélkül nem egyéb, hanem megfejrített koporsó, méreggel teli edény, rút orczá-t mutató szép tükör, betegekkel rakva szépen fel ékesített Ispitály, bolond kormányú teli hajó bálványok Temploma, melly kívül szép, de belül csak oktalan állat képe vagon benne. Nincs bizony gyarlóbb dolog a' szépségnél, hova tovább mind kissebbül, végre tellyességgel el enyészik. Fejér hó, melly igen könnyen el olvad, és sárt csinál. Virágzó nyár, mellyet a' Szomorú tél követ, melly miatt sok gonosszágok 's Károk történtek.”³⁹</p>

35 LUKÁCSY Sándor, *Isten gyertyácskái* (Pécs: Jelenkor Kiadó, 1994), 159.

36 HARGITAI Andrea, „Kelemen Didák prédikációinak Pázmány-kompilációi”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 105, 5–6. sz. (2001): 638–656, 638.

37 Az egyező szövegeket félkövér betűtípussal jelöltem.

38 KÁLDI, *Az Vasarnapokra-Való Predikatziooknak Első Resze...*, 152–153.

39 KELEMEN Didák, *Buza fejek* (Kassa: Frauenheim Henrik János, 1729), 106.

A táblázatban jól látható, hogy Kelemen alapvetően szűkítette a Káldi-forrást. Jellemzően nem toldott be szövegrészt, amint ez a következő, Tyukodi- és Kelemen-szöveg összehasonlításából is kiderül:⁴⁰

Tyukodi Márton	Kelemen Didák
<p>„Mert a' szépség a' jó erkölts nélkül nem egyéb, hanem tsak meg-fejérrített koporso, méreggel teli edény, rút ortzát mutato szép tükör, betegekkel rakva szépen fel-ékesített Ispotály, szép termető lo mellyen rosz vitéz ül, bálványoc temploma, melly kívül szép, de belöl oktalan állatoknac képec vagyon, Sodoma almája, melly tekintetre igen szép, de belöl hamuval és bűdösséggel rakva, tsak fejer ho e' világi szépség, melly igen könnyen el-olvad és saárt tsinál, virágzo nyár, mellyet a' szomorú tél követ, és hamar el-hírvado rosa és liliom. [...] Továbbá, a' mint mondám, a' szépség miatt gyakorta sok gonoszságoc, károc és nyomoruságoc történtenc...”⁴¹</p>	<p>„Azokáért mondotta Sz. Ambrus, hogy inkább kell a' meg ért erkölcsü Aszszony álatot választani, hogy sem a' szépet: mert a' szépség a' jó erkölcs nélkül nem egyéb, hanem megfejirített koporsó, méreggel teli edény, rút orczát mutato szép tükör, betegekkel rakva szépen fel ékesített Ispitály, bolond kormányú teli hajó bálványok Temploma, melly kívül szép, de belöl csak oktalan állat képe vagyon benne. Nincs bizony gyarlóbb dolog a' sépségnél, hova tovább mind kisebbül, végre tellyességgel el enyészik. Fejer hó, melly igen könnyen el olvad, és sárt csinál. Virágzó nyár, mellyet a' Szomorú tél követ, melly miatt sok gonoszságok' s Károk történtek.”⁴²</p>

Kelemen Didák és Tyukodi Márton szövegátvételeit összehasonlítva megállapítható, hogy a minorita Kelemen kötetkompozíciója (természetszerűen) jobban kötődik a forrásként használt Káldiéhoz, mint Tyukodi szövege. Annál is inkább, mivel az aznapra rendelt szentírási szakaszhoz hűen a jezsuita elődhöz hasonlóan a házasság (és csak azon belül a testi szépség) volt beszédének fő témája. Vagyis e tekintetben igazat kell adnunk Tyukodinak: valóban nem tartotta meg a Káldi-beszédek szerkezetét és kiindulását, és ilyen értelemben csupán exemplumokat vett át. Ennek megfelelően a minorita hitszónok nem csupán a beszéd harmadik részét használta fel (mint Tyukodi). A jezsuita posztilláskönyv esetében ez azért is jól látható, mert a szövegek tipográfiai szempontból igen jól tagoltak.

Mivel a házasság témája sok tekintetben eltér a protestáns és a katolikus teológia állásfoglalása szerint, természetes, hogy Kelemen Didák beszédében, Tyu-

40 Az egyező szövegeket félkövér betűtípussal jelöltem.

41 TYUKODI, *Az tiszta életü Joseph Patriarcha...*, 144–145.

42 KELEMEN, *Buza fejek...*, 106.

kodiéhoz képest jóval több kifejezetten „katolikus elem” is előfordul, például a következőképpen: „a’ Tridentomi Sz. Concilium, jó tanácsot ad, midön arra inti a’ Házásokat, hogy minek-elötte megházasullyonak, avagy harmad nappal a’ házasságnak bé tellyesítése előtt, meg gyóónnyanak, és ájtatosan az Oltári szent-séghez járulyonak.”⁴³

Mindezek ellenére a Káldi-szöveg „legkatolikusabb” (leginkább hitvédő) elemeit egyik kompilátor sem használja fel.

A házasság kapcsán ugyanis Káldi megjegyzi, hogy „fő-képpen a Magyar-or-szági Calvinisták olly könnyen el-választyák a’ Házás embereket, mint-ha a’ Házasság chak emberi szerzés vólna.”⁴⁴ Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mi is az a hungarikum, melynek révén olyan egyszerű a válasz a magyar protestánsoknál. A magyarázat a bibliafordításban keresendő. Káldi ugyanis beszédének további részében a következőképpen fogalmazott a válasz, illetve az azt követő, esetleges újránházasodás kapcsán: „Ez pedig, a’ Magyar Calvinisták tanítása, a’ mint a’ Károlyi Gáspár és Mólnár Albert Bibliájából meg tetszik; a’ mint a’ Biblia-után tött Oktató intésemlben meg mutattam.”⁴⁵ Vagyis a szóhasználat, illetve a biblia-magyarázat tévedései indokolják Káldi szerint a jelzett magyar sajátosságot. A szövegrész érdekessége, hogy az egyik Oktató intésemlben foglalt, fordításelméleti példát (lényegében azt, hogy miként szabad a Biblia szövegét fordítani) tartalmi oldalról közelítette meg, egy házasságról szóló prédikációban, más szempontból is kifejtve gondolatmenetét.⁴⁶

A szövegrész tehát némiképpen műfaji átlépést is eredményez – nagyon hasonlít ahhoz az eljáráshoz, amelyet Pázmány alkalmazott egyik úrnapi beszédében –; a *Kalauzhoz* (vagyis saját, korábbi teológiai munkájához) irányította az olvasót a beszéd egy bizonyos pontján. E tekintetben Tyukodi eljárása valóban szokatlan, sőt merész: a szövegrész ugyanis jól példázza, hogy a protestáns hitszónok bátran nyúlt a katolikus anyaghoz annak ellenére, hogy az egyértelműen olyan teológiai kérdéseket is tartalmazott, amelyek nem volt összeegyeztethetők saját felekezetének vonatkozó álláspontjával.

Összefoglalóan tehát megállapítható, hogy Tyukodi Márton József pátriárkáról szóló tematikus prédikációgyűjteményében katolikus és protestáns forrásokból egyaránt kölcsönzött a hitszónok. Ennek során különböző műfajokat vegyített

43 KELEMEN, *Buza fejek...*, 108. Vö. KÁLDI, *Az Vasarnapokra-Valo Predikatzioknak Első Resze...*, 151.

44 KÁLDI, *Az Vasarnapokra-Valo Predikatzioknak Első Resze...*, 155.

45 KÁLDI, *Az Vasarnapokra-Valo Predikatzioknak Első Resze...*, 156.

46 Vö. P. VÁSÁRHELYI Judit, „Káldi György: *Oktató intése*”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 105, 5–6. sz. (2001): 623–637; KONCZ Artila, „Hitvitázó tudomány vagy tudományos hitvita?: Káldi György és Dengelegi Péter polémiája”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 104, 5–6. sz. (2000): 669–694.

– elsősorban prédikációkat és bibliakommentárokat –, s amint azt a bemutatott példák is mutatják, nem mindig zökkenőmentesen. Tyukodi szövegátvételeivel, forráshasználatával sajátos módon reprezentálta a tematikus gyűjtemény műfaji jellemzőit: az írásmagyarázat jellege, a szentírási szövegek sorrendjéhez való ragaszkodása mindenképpen a kommentárokkal rokonítja prédikációit, a Káldi-tól átvett részek, tanulságok természetesen inkább a prédikációkkal rokonítják a József pátriárkáról szóló beszédgyűjteményt. Bizonyos, hogy mind protestáns, mind katolikus, mind műfaji, mind szövegalkotási szempontból rendkívül izgalmas korpusszal állunk szemben.